

Ieșirea din canonul spațiului public actual a scriitorului român

Prof. univ. dr. Vasile Spiridon
Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău

Résumé: *Tout d’abord intéressés à l’étude du fonctionnement de la logique sociale dans le groupe des créateurs représentés par les écrivains, nous avons l’intention d’analyser, dans notre démarche, les causes qui ont conduit aujourd’hui à la modification du statut de l’écrivain roumain en public. Compte tenu du fait que, dans la période communiste, l’écrivain a eu une situation privilégiée par rapport aux autres créateurs ou intellectuels, on peut affirmer que, de nos jours, il a une situation sociale marginale. Face à son évolution (position, réactions et attitudes), nous avons mis en évidence les conséquences dues à la politique culturelle du régime communiste dans le nouveau contexte social, économique et politique, ainsi que le rôle particulier qui lui fût réservé. Maintenant, l’écrivain a perdu certains de ses rôles sociaux et la sphère de son influence publique est rétrécie. Son image publique semble être légitimée plutôt par les activités extra-littéraires, politiques et journalistiques. Par la suite, la restauration des ponts de communication avec le public lui impose l’adaptabilité aux besoins du monde contemporain. On n’a pas négligé, au cours de notre étude, la transformation des phénomènes publics en même temps que l’évolution des préoccupations des écrivains sous l’effet produit par les médias et l’Internet.*

Mots-cléf: *capital symbolique, image publique, idéologie, intellectuel, écrivain.*

Minutele de început ale unei „revoluții în direct” văzute în premieră mondială la Televiziunea Română, pe 22 decembrie 1989, în care poetul Mircea Dinescu apare în prim-plan alături de actorul Ion Caramitru, au căpătat semnificația unui moment de glorie publică al creatorilor sau artiștilor români. Mircea Dinescu avea deja, în ochii publicului telespectator, un capital simbolic acumulat ca urmare a câtorva acte de disidență înfăptuite în anul acela de grație. Prezența sa pe platoul de televiziune și al teatrului de operațiuni revoluționare alături de Ion Caramitru (și atunci foarte cunoscut și apreciat de telespectatorii români de orice nivel) constituia o reconfirmare simbolică a mitului scriitorului ca erou al mișcărilor de eliberare națională. Se reînnodea astfel tradiția cu marile acte istorice ale scriitorilor militanți pașoptiști, făuritori ai Micii

Uniri și ai României moderne. În fond, momentul revoluționar 1989, căruia i s-a conferit o fulgurantă aură romantică, a fost cântecul de lebadă pentru scriitorii și intelectualii noștri în general.

Dar ceea ce s-a întâmplat ulterior cu soarta scriitorilor pe scena publică reprezintă și o reverberație, într-un context politic, social și economic nou, a ideologiei culturale ceaușiste și a rolului special pe care aceasta îl atribuisese oamenilor de litere, în comparație cu acela afectat altor bresle profesionale sau de creație. Nici după 1989 nu s-a marcat o desprindere totală a scriitorilor de sfera puterii politice. Câștigarea libertății, nu numai de expresie, nu a modificat radical, în primul decenal, pozițiile din câmpul literar, deoarece adevărata schimbare de regim a început să se observe abia după alegerile din 1996, cu care prilej aportul intelectualilor a fost decisiv la înlăturarea aproape în totalitate a reprezentanților fostei nomenclaturi a P.C.R.

Explicația principală pentru care scriitorii au fost prezenți în funcții de conducere statale în Europa de Est imediat după 1990 este dată de lipsa unei elite politice alternative la aceea veche, comunistă. Practic, nu avea cine să umple „vidul de putere”, pentru a folosi o sintagmă lansată, de regizorul a numeroase scenarii Sergiu Nicolaescu, în acele zile istorice ale lui decembrie 1989. Vechea nomenclatură trebuia înlăturată, iar scriitorii se aflau atunci într-o situație privilegiată, bucurându-se de sprijinul larg venit din spațiul public. Țara noastră nu a făcut excepție de la această tendință est-europeană a implicării scriitorilor în sfera politică, unul dintre ei chiar candidând la cea mai înaltă funcție în stat (criticul și istoricul literar Nicolae Manolescu se bucurase de recunoașterea unui capital cultural și simbolic inclusiv în fața vechii puteri). În orice caz, președinte al țării a ajuns atunci, în 1996, tot un intelectual de elită: Emil Constantinescu.

Dacă scriitorii care s-au implicat în viața politică au fost cei din generațiile afirmate încă dinainte de 1989, având în spate și experiența trecerii prin comunism, degradarea ulterioară a statutului scriitoricesc în spațiul public a fost cauzată și de eșecurile lor pe eșichierul/„eșechierul” politic. De altfel, dacă privim înapoi pe firul istoriei, putem observa că, în general, scriitorii care s-au angajat în activitate politică s-au dovedit nu numai inadecvați rolului asumat, dar și-au pădăruit și timpul de scris ori și-au compromis vocația literară. Desigur, există și excepții ca Titu Maiorescu, însă exemplele de eșec prin jucarea rolului politic par preponderente (sunt de menționat „neoromanticii” Nicolae Iorga și Octavian Goga).

După căderea regimului ceaușist, evoluția scriitorilor pe scena publică a comportat diverse mize, unii dintre ei având imediat inițiativa de

a prelua misiunea de punere treptată a bazelor societății civile. Pe de o parte, de un militantism constant pentru coagularea și afirmarea absolut necesară a societății civile pe baze democratice sănătoase au dat dovadă scriitorii afiliați Grupului pentru Dialog Social și Alianței Civice, precum Gabriela Adameșteanu, Stelian Tănase și Gabriel Liiceanu. Pe de altă parte, Ana Blandiana și Romulus Rusan au fost printre pușinii care au avut atitudini și preocupări demne de toată lauda în afara spațiului literar, pe parcursul sfertului de veac scurs până acum ei promovând spiritul civic și conservând memoria victimelor comunismului (prin amenajarea Memorialului de la Sighet). În schimb, Mircea Dinescu – scriitor cu important capital cultural și simbolic acumulat, foarte cunoscut în viața cetății prin câteva gesturi de disidență comise în intervalul anterior evenimentelor istorice din 1989 și prin rolul avut în timpul desfășurării acestora – s-a retras în spațiul altor feluri de cetății decât cele literare sau ale civismului.

În contextul preluării puterii politice, în 1990, de către neocomuniști, mulți intelectuali au militat public pentru o adevărată schimbare de regim, iar alternanța la guvernare a reușit în 1996 cu largul lor sprijin. De altfel, președintele ales atunci și-a clădit în fond imaginea publică și legitimitatea pe statutul său de membru al intelectualității și pe susținerea amplă din partea acesteia. Intelectualitatea a provocat și a caționat practic schimbarea de putere în acel an, dar, din păcate, mandatul prezidențial respectiv s-a încheiat cu mari deziluzii din partea celor care îmbrățișaseră, cu sau fără știință, teoria despre noocrație a lui Camil Petrescu. Descurajați din cauza acestui eșec, scriitorii și intelectualii și-au diminuat ulterior din avântul militantismului politic, continuându-și activitatea mai mult în zona implicării civice. Ana Blandiana, dedicată proiectelor civic-culturale, s-a reîntors la masa de scris. Și nu este singura: Gabriela Adameșteanu, membră implicată activ a Grupului pentru Dialog Social, a revenit și ea la uneltele scrisului, asemenea lui Nicolae Manolescu. În schimb, convertindu-și capitalul simbolic și cultural într-unul social și economic, Mircea Dinescu a abandonat definitiv, se pare, literatura (asemenea celebrului poet Arthur Rimbaud, al cărui nume este prezent în unul dintre titlurile volumelor sale – *Rimbaud negustorul*).

După ceva ani, s-a adevărit teoria lui Eugen Simion, potrivit căreia scriitorul, dacă este responsabil față de vocația sa, trebuie să i se dedice în primul rând acesteia și să nu se angajeze politic. Este adevărat că vortexul implicărilor civice răpește timp și energie sacrificate de la actul de creator. Dar, dacă se angajează cineva politic și își încarcă prea mult agenda

publică, nu trebuie să dea vina pe vremurile neprielnice în cazul în care a abandonat scrisul sau nu și-a dus la bun sfârșit proiectele privind opera. Această teorie legată de apolitism a supărat pe foarte multă lume, Eugen Simion – deși avea și el o susținută și substanțială activitate de administrare academică – fiind acuzat că, în felul acesta, făcea jocul Puterii de atunci. Dar trebuie să concedem că oricine poate avea simpatiile și antipatiile sale politice. Și trebuie să mai remarcăm faptul că nu toți scriitorii coborâți în arena socială au înțeles că responsabilitatea lor – în condițiile onestității față de ei înșiși, dar și față de semenii – este de a dovedi atitudine critică față de orice fel de Putere, de a veghea cu discernământ asupra spațiului public, pentru a combate derapajele morale și scârțâirea pârgușilor decizionale. Și nu au mai înțeles faptul că implicarea publică, salutară în ochii tuturor dacă este făcută cu bună credință, nu motivează abandonarea nescrierii operei.

Prin urmare, rolul intelectualilor și implicit al scriitorilor în viața socială postdecembristă s-a diversificat pe mai multe axe, de la angajare și implicare civică sau deschis politică până la neimplicare sau apolitism, de multe ori uitându-se, din orice postură adoptată, de responsabilitatea etică și estetică. În lumea nord-americană, de exemplu, unde cultura civică reprezintă o parte integrantă a statului democrat, este consacrat modelul intelectualului public, cel care se constituie într-o verigă de legătură între masa largă și lumea academică sau cea a experților. Merită subliniată în context diferența dintre vizibilitatea publică, destul de ușor de dobândit în condițiile existenței atâtor canale de televiziune, și aptitudinile specifice unor arii și tematici de interes larg care nu se încadrează între limitele competenței profesionale. Dobândirea notorietății de intelectual public în țările occidentale se bazează în primul rând pe cultivarea competenței specifice, pentru că numai în acest fel opiniile cuiva capătă autoritate în conștiința publică. Altminteri, prezența în forul cetății nu se poate solda decât cu o pasageră vizibilitate.

Scriitorii noștri consacrați înainte de 1989 se confruntă cu o gravă uzură de imagine, prezența în cotidiene a semnăturilor lui Mircea Cărtărescu, Mircea Mihăieș și ale altora neavând un efect sesizabil în stoparea declinului capitalului simbolic al breslei. De altfel, întreaga breaslă este percepută și astăzi ca aparținătoare mai curând jurnalismului decât activității de creație, prin care de fapt s-a consacrat. Publicistica desfășurată în reviste culturale este dublată la unii de prezența în cotidiene de mare tiraj, la posturi de televiziune sau pe platforme de opinie on-line. Pierzându-și puterea de influență publică a verbului lor, scriitorii se mulțumesc acum cu activitatea jurnalistică, de multe ori abordând doar

teme politice și sociale, pentru a-și câștiga traiul nu mai puțin jurnaler. Activitatea de traducător îndeplinește, de asemenea, același rol ca și altădată, de a permite un debușeu necesar într-o vreme în care veniturile din drepturi de autor sunt atât de mici. Se știe că, în urma apariției unei cărți, autorul ei câștigă mai puțin decât editura, tipografia și librăria, fiecare dintre ele luate în parte. Îndeletnicirea publicistică devine astfel o continuare firească a celei literare din două motive: permite rămânerea în contact cu publicul, așa redus cum este el actualmente, și este bazată pe aceeași îndeletnicire a scrisului.

Uzura statutului scriitorilor este determinată și de această multiplicare a preocupărilor „extraliterare” avute de oamenii condeiului, care induce multă confuzie în rândul publicului, acesta neștiind în ce categorie să-i introducă: jurnaliști, analiști politici sau scriitori ca atare. Evident că vizibilitatea publică a cuiva în calitate de scriitor este mult restrânsă prin comparație cu acoperirea mediatică de care se poate bucura în calitate de comentator politic. Dincolo de înmulțirea preocupărilor tradiționale ale scriitorilor, fenomenul care a influențat în mare măsură zdruncinarea statutului social este specializarea profesională cerută în afara ariei lor vocaționale. În primii ani postdecembriști, aceasta era încă mai puțin sesizabilă, dar astăzi ea este mult mai prezentă și mai acut resimțită. Astfel, scriitorul și-a pierdut o parte din rolurile sale sociale, aria sa de influență s-a îngustat.

În cadrul paletei revuistice tot mai încărcate ca număr (suntem în topul țărilor din întreaga lume cu cele mai multe reviste literare și culturale), fie nivelul scăzut valoric al unor publicații culturale, fie specializarea în privința limbajului propriu codurilor literaturii, sunt de natură a îndepărta o parte dintre cititorii și așa tot mai puțini. Fenomenul trădează o inadecvare a ofertei de conținut cultural unui public din ce în ce mai fragmentat sau risipit în divertismentul culturii de masă. Majoritatea revistelor culturale sau literare se adresează unor cititori cunoscători (în majoritate, tot... scriitori), ceea ce este și firesc, dar lipsesc acele publicații care să umple spațiul de receptare intermediar, situat între cititorii specializați și cei de rând. Revista „Dilema Veche” a încercat o astfel de lăudabilă strategie editorială mediană, dar a avut un succes situat în aceeași linie de mijloc. Și pe terenul mai îngust al jurnalismului literar, lipsa empatiei dintre jurnaliști și cititorii divizați de partizanate politice ireconciliabile este un semn evident al crizei de ansamblu a receptării. Nu mai punem la socoteală faptul că mass-media postdecembristă, după ce a avut la început cititori numeroși, avizi de informație, și-a pierdut simțitor

pe parcurs din credibilitate, prin orchestrarea jocurilor politice și prin aservirea ei intereselor economice și de influență ale patronatului.

Domeniul extraliterar unde scriitorii și-au făcut simțită prezența mai intens este, după cum bine se vede, al jurnalismului. Articolele de opinie ale unor personalități literare sau din sfera științelor umaniste, precum Mircea Cărtărescu, Mircea Mihăieș, Horia-Roman Patapievici, Andrei Pleșu, Nicolae Manolescu și alți câțiva, sunt prezente în paginile cotidianelor cu mare tiraj. Este greu de evaluat care este numărul de cititori pe care îl adună ei și care este impactul celor scrise asupra lor, dar, în orice caz, scriitorii care s-au impus ca intelectuali publici sunt destul de puțini. Efectul de bumerang al acestor multiple activități în spațiul public este chiar erodarea imaginii lor, a capitalului lor simbolic.

Decăderea prestigiului scriitorilor în postcomunism este cauzată și de metamorfozarea rapidă a publicului receptor, odată cu schimbarea contextului social, politic și economic. Publicul larg înlocuiește preocupările intelectuale, mai mult sau mai puțin convins de necesitatea lor formativă, cu altele, superficiale, pe fondul invadării sferei publice de mass-media, presă, posturi de radio și televiziune, care oferă mai ales divertisment și informație în detrimentul instruirii, al cultivării. Astfel, scriitorilor li s-a risipit aura formatorilor de opinie, ei fiind împinși pe nesimțite la marginea scenei publice. La aceasta a contribuit, mai ales, apariția și dezvoltarea accelerată a tehnologiei informației și a rețelei internetului, începând cu anii 2000.

Ieșirea scriitorilor din canonul public nu s-a întâmplat numai din cauza înmulțirii alternativelor de loisir ale cititorilor, ci și ca afect al unor transformări structurale profunde ale societății în ansamblul ei: trecerea la economia de piață a adus cu ea o mentalitate și un comportament relațional axate pe consum. Liberalizarea pieței de carte a diversificat oferta lecturii, proces simultan cu cel de fragmentare și pulverizare a publicului în numeroase publicuri, fiecare cu gusturile și interesele lui tot mai îndepărtate de plăcuta (credem noi) zăbavă a cititului. Trebuie adăugată și presiunea exercitată de rețeaua de librării, ale cărei strategii de marketing au fost canalizate în orientarea cumpărătorilor către cărțile facile sau către cele conținând stratageme pentru reușita în cariere practice, în afaceri, în viață în general (ceea ce nu este rău deloc, în fond). Situația a fost agravată și de neglijarea generalizată a aspectului formativ în privința tineretului, mass-media promovând modele din sfera celebrităților de mucava, ce fletează prostul gust al unui public inert, amorf și necritic, în timp ce intelectualii au avut o reprezentare publică marginală.

Boom-ul mass-media, urmat de multiplicarea și diversificarea spațiilor de comunicare, a constituit un factor covârșitor în cadrul proceselor de transformare a publicului (direct proporțională cu reducerea numărului de cititori). Însă această transformare s-a petrecut simultan cu conversia preocupărilor scriitorilor. Ieșirea din scenă a fost un proces accelerat, vrând-nevrând, chiar din partea lor, prin trădarea vocației creatoare (dacă au avut-o cu adevărat). O mare parte au recurs la subterfugii alternative în cadrul domeniului (activarea în edituri, în sfera presei, în traducerea de carte cu subiecte foarte căutate), pentru a se păstra în centrul atenției, așa cum erau obișnuiți, dar și pentru a-și câștiga existența. O parte mai mică s-au angajat, după cum am văzut, civic și chiar politic, impulsionați fiind de noul context democratic ofertant.

Prestația publică și politică discutabilă a unor scriitori a erodat definitiv capitalul simbolic de care se dispunea, la care s-a adăugat deconspirarea altora prin aducerea la lumină a dosarelor de la C.N.S.A.S. Deschiderea lor a fost apreciată în presă, cum se obișnuiește, drept știre șocantă, fără analize nuanțate de la caz la caz, cu atât mai mult cu cât unii dintre informatorii sau colaboratorii vechii Securități au fost recrutați chiar din rândurile foștilor deținuților politici (Ion Caraion, Ștefan Augustin Doinaș, Adrian Marino). Ba s-au adăugat și unele „autodenunțuri”, așa cum a fost acela al lui Alexandru Paleologu. În loc să clarifice situațiile neplăcute, aceste știri de senzație pentru gura presei au complicat lucrurile, făcând deservicii considerabile imaginii breslei în ansamblul ei.

Referitor la viața de breaslă, pot adăuga că, dacă anterior calitatea de membru al Uniunii Scriitorilor din România era puternic motivată de recunoașterea profesională dobândită și de beneficiile materiale, astăzi, când prestigiul scriitorului este în cădere liberă, intrarea în uniune este de dorit din partea unora nu numai pentru satisfacerea unor vanități vocaționale, ci și pentru primirea de beneficii financiare suplimentare. În ultimul timp, Uniunea Scriitorilor din România se confruntă și cu disensiuni interne cauzate de încercarea unui mic grup de presiune de a uzurpa conducerea actuală. Efectul acestor dispute asupra imaginii breslei în ansamblu este de la sine înțeles.

Și inflația de premii literare este unul dintre factorii determinanți ce au dus la confuzie axiologică în ochii publicului, care nu percepe clar o scară de valori consacrată prin premiile acordate de concursurile și festivalurile literare. Premiile rămân astfel a fi mai mult apreciate la justa valoare doar în interiorul comunității scriitoricești și mențin falia creată dintre breaslă și public.

Ajunși la capătul acestui excurs, îmi exprim speranța că am reușit să conturez statutul de care se bucură (un fel de a spune) astăzi scriitorului român și că am explicat mecanismele prin care condiția i s-a modificat, el ajungând din centrul de greutate al lumii intelectuale în vremea comunistă la periferia spațiului public, ieșind din canonul formatorilor de opinie. Înșelarea așteptărilor publicului, în prima decadă după momentul 1989, din partea scriitorilor importanți, percepuți în trecutul comunist ca fiind adevărate modele de atitudine și de îndrumare responsabilă, a devenit o sursă a deziluziilor, așa cum și scriitorii au avut de înfruntat situația în care cererea pentru literatura de valoare a scăzut în mod dramatic din mai multe motive. La toate acestea s-a adăugat starea de fapt că nu mulți scriitori au reușit să îndeplinească în mod cumpănit chemările creatoare cu alte activități culturale conexe – fie ele de politică de tip cultural sau de jurnalism integral –, ca să nu mai vorbim de politica propriu-zisă sau de activitatea civică.